
Svätec a jeho funkcie v spoločnosti II.

Eds. Rastislav Kožíak – Jaroslav Nemeš. Bratislava: Chronos, 2006. 332 s.
ISBN 80-89027-20-2

© Centrum pre štúdium kresťanstva. Všetky práva vyhradené.

Pri citovaní prosíme dodržať autorské práva jednotlivých autorov a uvádzať zdrojovú publikáciu.

All published work, regardless of the medium in which it was published, is considered by law to be copyrighted by the author. It is important that all such articles and references to them be attributed to the author and source.

Několik poznámek ke kultu sv. Norberta v severozápadních Čechách v době barokní

Jakub Pátek

PÁTEK, Jakub: *Few Notations to the Cult of St. Norbert in Northwestern Bohemia in the Baroque*. In: Svátec a jeho funkcie v spoločnosti II. Bratislava: Chronos, 2006, p. 81-90.

The first part of this contribution deals with of St. Norbert, the founder of the Premonstratensian Order and the Archbishop of Magdeburg. The first part of this study concerns his general personality, the transfer of his remains to Bohemia, and his position as one of the Czech patron saints. The second part directs attention to selected reflections of the cult of St. Norbert in the creative arts in northwestern Bohemia in the 17th and 18th centuries. At the conclusion, there is a presentation of a group of large Baroque canvases, depicting scenes from the life of St. Norbert, from the Church of the Birth of the Virgin Mary in Doksany.

KEYWORDS: Northwestern Bohemia, Baroque, Saint Norbert, Religious Cult

PRVNÍ ČESKÝ BAROKNÍ PATRON SV. NORBERT

V broumovském hřbitovním kostele se nachází votivní obraz břevnovsko-broumovského opata Wolfganga Zelendera, ceněný badateli hlavně díky zachycení stavu broumovského kláštera na samém prahu 17. století.¹ Obraz je však zajímavý také z hlediska světecké ikonografie. Vedle postav andělů, nesoucích „arma christi“, je v nebeské sféře představena skupina českých zemských patronů. Vedle těch tradičních sv. Víta, Zikmunda, Václava, Ludmily, Cyrila a Metoděje, Prokopa, a pochopitelně také patrona místního konventního chrámu sv. Vojtěcha, se zde objevuje i v benediktýnském prostředí oblíbená skupina tzv. „pětí svatých bratří“ (Benedikta, Jana, Matouše, Izáka a Kristýna), jejichž ostatky byly přeneseny do Čech z Hnězdna společně s ostatky sv. Vojtěcha v roce 1039. Další zajímavou postavou, která se divákovi jakoby skrývá mezi svatými biskupy, je vousatý muž v prostém oděvu, označený popiskem „S. Confesy“. Je více než pravděpodobné, že v této podobě je již nenápadně mezi české zemské patrony vsazena postava Jana Nepomuckého, která se po své oficiální kanonizaci v roce 1729 stane doslova světeckou „superstar“

¹ Více viz: VILÍMKOVÁ, Milada – PREISS, Pavel: Ve znamení břevna a růží. Historický, kulturní a umělecký odkaz benediktýnského opatství v Břevnově. Praha 1989, s. 51-52.

evropského formátu.² Votivní obraz je datován do roku 1609 a představuje nám v podstatě škálu svatých, uctívaných na počátku 17. století v Čechách coby ochránci a přimlůvci země a jejího lidu. Sbor těchto patronů měl být v brzké budoucnosti posílen o dalšího světce. Byl jím sv. Norbert, kterému je věnován tento příspěvek.

Existuje několik skupin světců, do nichž lze postavu sv. Norberta zasadit. První je skupina světců premonstrátského řádu, v níž stojí pochopitelně osoba zakladatele celého hnutí na nejčestnějším místě. V řádovém nebi jej tady obklopují další glorifikovaní spolubratři Gottfried z Cappenbergu, Hugo z Cambrai-Fosses, Gilbert z Neuffountaines, Milo z Théroutanne, Evermond z Ratzenbergu, Heřman Josef ze Steinfelsu, Ludolf, Isfried, Siard, Adrian a Jakob, sestry Bronislava, Gertruda a také blahoslavený Hroznata Tepelský, jehož kanonizační proces aktuálně probíhá.

Zatímco v uvedené skupině náleží Norbertovi nepochybně nejpřednější postavení, v dalším souboru světců na něj často zbývá až místo „v zadní řadě“. Jedná se o skupinu českých zemských patronů, v níž se zakladatel premonstrátského řádu vyskytuje od barokního období po boku tradičních domácích světců a světic. Pověštinou až kdesi za prominenty v čele se sv. Václavem, někde po boku poustevníka Ivana a dalšího barokního patrona sv. Josefa se nejde také místo pro sv. Norberta – světce jehož uvedení do českého nebe bylo typickou odpovědí na aktuální potřeby doby.

Na úvod pouze ve zkratce uvádím stručné světcovo curriculum vitae.³ Narodil se v první polovině 80. let 11. století ve šlechtické rodině ve městě Xanten v dnešním Severním Porýní-Vestfálsku. Poté co dospěl, nastoupil dvorskou službu u dvora Jindřicha V., kde působil jako kanovník a kaplan. V roce 1115 se nechal podjáhén Norbert vysvětit kolínským arcibiskupem na kněze. Prošel postupně několika řádovými domy. Působil jako kanovník při kapitule xantenského chrámu sv. Viktora a nějaký čas také žil jako poustevník na Fürstenberku u Xanten. V roce 1118, poté co rozdal všechnu majetek chudým, se vydal za papežem Gelasiem II. do St. Gilles v jižní Francii, kde získal oficiálně povolení působit jako potulný kazatel. Pohyboval se pak po území dnešní Francie, Německa a Belgie.

V roce 1120 odešel společně s Hugem z Cambrai-Fosses a několika žáky do pustiny nedaleko Laonu a na místě zvaném Prémontre založili první konvent nového řádu. Vznikající řádové společenství přijalo řeholi sv. Augustýna a vytklo si apoštolský způsob života, jehož součástí bude i fyzická práce. Premonstrátský řád byl definitivně uznán novým papežem Honoriem III. v roce 1126. V témže roce byl Norbert jmenován arcibiskupem v sasko-anhaltském Magdeburku, kam se také záhy odebral. Správu řádu přenechal Hugovi z Cambrai-Fosses, který pak upevnil jeho vnitřní strukturu. V novém působišti se Norbertovi údajně podařilo pozvednout upadající zbožnost, celkovou morální atmosféru a domohl se mezi místním obyvatelstvem značné popularity. Na druhé straně se ovšem objevila i řada Norbertových nepřátel a dokonce došlo i na úklady o biskupův život. Z titulu německého primase se Norbert také podílel na říšské politice a vývoji vztahů mezi cí-

² Poprvé Jana Nepomuckého označil jako patrona a svatého mučedníka již v roce 1599 probošt svato-vítské kapituly Jiří Barthold Pontanus z Breitenberka ve svém díle Duchovní obveselení koruny české.

³ K životu sv. Norberta viz. např.: ČERMÁK, Dominik: Svatý Norbert, arcibiskup Magdeburský, patriarcha a zakladatel řádu premonstrátského, patron Český. Praha 1877; WOZASEK, Bartholomeus.: Der Hl. Norbert, Stifter der Prämonstratenser-Ordens und Erzbischof von Magdeburg, Wien 1914 (zde také přehled starší literatury).

sařem a papežskou stolicí. Zemřel v Magdeburku 6. června 1134. Jeho tělo bylo v souladu se světcovým přáním a na rozkaz císaře Lothara uloženo k poslednímu odpočinku v magdeburském premonstrátském klášteře, před oltářem sv. Kříže, uprostřed kostela Matky Boží.⁴ Záhy bylo tělo spolubratry přeneseno a pohřbeno na novém, čestnějším místě v čele kúru kostela, kde ostatky spočinuly pod oltářem, tedy na místě vyhrazeném světcům.⁵ Zde byly uloženy až do roku 1626.

Na počátku 80. let 16 století se konečně podařilo z podnětu generálního opata premonstrátského řádu Jana Despruetise (de Pruetis) zahájit kanonizační proces na jehož konci stála Norbertova oficiální kanonizace, o kterou se zasazovali členové řádu po celá staletí.⁶ První zmínky žádostí o Norbertovu kanonizace jsou zaznamenány již k roku 1200. Během staletí se řád pokusil ještě několikrát prosadit svatořečení svého zakladatele, ovšem jednotlivé pokusy zůstaly neúspěšné.⁷ Norbert byl nakonec svatořečen až veřejnou listinou papeže Řehoře XIII. ze dne 28.7.1582.⁸ Světec Norbert se stal jedním z nových symbolů potridentské katolické církve, spojovaným na základě legendy především se svátostí oltářní – jedním ze základních katolických dogmat. Proto byl následně nejčastěji zpodobňován s monstrancí v ruce jako vítěz nad antverpským heretikem Tanchelmem, zastupujícím v dobové ikonografii evangelické náboženské proudy.

SV. NORBERT A ČESKÉ ZEMĚ

Přelom 16. a 17. století byl pro konfesijně rozdělené Čechy nábožensky neklidným obdobím. Katolická politická reprezentace získávala na úkor protestantů stále významnější pozice v zemi a katolická církev se úspěšně transformovala v souladu s ujednáními tridentského koncilu. Součástí tohoto procesu byla také konsolidace vnitřních poměrů některých starších řádů, pro které první část století představovala obecně dobu největší krize. Dobrým příkladem jsou právě premonstráti. Ačkoli ještě v polovině 16. století se nacházela česká premonstrátská cirkárie v hlubokém úpadku, v poslední čtvrtině století se již na rekatolizačním procesu s rostoucí intenzitou podílely oba v té době fungující řádové domy.⁹ V jejich čele stály silné opatské osobnosti – v Teplé opat Jan Meuskönig (1559 – 1589) a na Strahově jeho žák, opat Jan Lohel (1586 – 1612).¹⁰ Posílení pozice řádu se výrazně projevilo v roce 1612, kdy byl po smrti Karla Lamberga právě Lohel infulován do úřadu pražského arcibiskupa. Na jeho místo strahovského opata byl pak zvolen dosavadní převor Kašpar Questenberk.

Právě s opatem Questenberkem je svázána přeměna premonstrátského patriarchy a relativně čerstvého světce Norberta v českého zemského patrona. U opato-

⁴ K dějinám kláštera viz. STRAKA, Cyril: Přenesení ostatků sv. Norberta z Magdeburku na Strahov (1626 – 1628). Praha 1927 [dále STRAKA, C.: Přenesení ostatků], s. 9-24.

⁵ ČERMÁK, Dominik: Svatý Norbert, arcibiskup Magdeburský, patriarcha a zakladatel řádu premonstrátského, patron Český. Praha 1877, s. 53.

⁶ HORSTKÖTTER, Ludger: Der heilige Norbert von Xanten und die Prämonstratenser. Duisburg – Hambron 1992, s. 14.

⁷ Například v roce 1521 se generální kapitula opět neúspěšně snažila prosadit Norbertovu kanonizaci.

⁸ GELMI, Josef: Papežové. Praha 1994, s. 180.

⁹ KUCHAROVÁ, Hedvika – PÁŘEZ, Jan: Strahovští premonstráti a rekatolizace. In: ČORNEJOVÁ, Ivana (ed.): Úloha církevních řádů při pobělohorské rekatolizaci. Praha 2003 [dále KUCHAROVÁ, H.- PÁŘEZ, J.: Strahovští premonstráti a rekatolizace], s. 38.

¹⁰ HLINOMAZ, Milan: Klášter premonstrátů Teplá. Karlovy Vary 2003, s. 47-48.

vy osobnosti je třeba se na chvíli pozastavit. Narodil v roce 1571 v patricijské rodině v Kolíně nad Rýnem. Zde také vystudoval filozofii a následně vstoupil v Praze do strahovského kláštera. V letech 1595 až 1606 působil jako farář v Jihlavě, poté prošel úřady strahovského novicmistra, podpřevora a převora. Jak bylo již výše zmíněno od roku 1612 vedl strahovský klášter jako opat a to až do své smrti dne 28. června 1640. Po dvou letech od opatské volby stanul jako generální vikář a vizitátor v čele spojených cirkárií české, moravské, slezské a rakouské. V roce 1618 strahovský klášter v souvislosti vnitropolitickým děním opustil a odešel do exilu, z něhož se po bělohorském vítězství katolické strany v roce 1621 na Strahov opět vrátil. Pro svůj klášter zajistil držení upadajících klášterů Želiv a Milevsko a dočasný patronát nad kostelem sv. Mikuláše na Starém Městě Pražském. Významně se zapsal i do dějin řádového školství, když při zmíněném kostele založil v roce 1629 alumnát ke vzdělání vlastního dorostu a po jeho směně s benediktýny v roce 1635 položil základy pro kolej sv. Norberta při kostela sv. Benedikta na Nové Městě.¹¹ Zemřel v Praze roku 1640.

Jedním z největších životních úspěchů tohoto činorodého barokního preláta bylo získání ostatků sv. Norberta, jejich přenesení na Strahov a prohlášení řádového patriarchy českým zemským patronem. Snaha o přenesení ostatků sv. Norberta z magdeburského chrámu Matky Boží se objevuje poprvé na konci 16. století. První iniciativu v tomto směru vyvinul v roce 1596 sám generál premonstrátského řádu Jana Despruetis, který zamýšlel převézt svaté ostatky do kláštera v Premontřé. V zápatí ovšem zájem projevil i představení kláštera sv. Michaela v Antverpách, princ Vilém Oranžský, vévodové bavorští a v roce 1605 poprvé také strahovští premonstráti. Opat Jan Lohel vyslal tehdy do Magdeburku svého podřízeného Kašpara Questenberka, vybaveného císařovým doporučujícím listem. Questenberk byl, stejně jako všichni předchozí, se svou žádostí odmítnut. Plán na přenesení ostatků byl na Strahově po tomto neúspěchu odložen, rozhodně však nezapomenut.

Za zcela nových podmínek, v listopadu 1625, v souvislosti s vývojem válečných operací v Říši, se rozhodl Questenberk pro nový pokus o získání Norbertových ostatků. K celé akci si hodlal zajistit podporu z nejvyšších míst. Prostřednictvím svých dvou bratrů Gerarda a Heřmana, pohybujících se ve vídeňském císařově okruhu, získal pro tento podnik svolení a příslib všemožné pomoci Ferdinanda II. Vzápatí byl na opatovu žádost dvorskou kanceláří pověřen zajištěním a provedením celé akce vojenský císařský komisař Jan Aldringen,¹² kterému měl být opat Questenberk nápomocen až ve finální fázi, při samotném vyzvednutí ostatků v Magdeburku. Celý takto připravený plán, provázený císařovým požehnáním, sliboval brzký úspěch. Aktuální válečná situace v oblasti středního Německa byla příznivá a všemožnou podporu se zavázaly poskytnout i armádní špičky, operující v oblasti

¹¹ K tomuto tématu viz. KUCHAROVÁ, Hedvika: Řádové koleje a domácí studia premonstrátů a cisterciáků. In: FEJTOVÁ, Olga – LEDVIKA, Václav – PEŠEK, Jiří – VLNAS, Vít (ed.): Barokní Praha – Barokní Čechie 1620 – 1740. Praha 2005, s. 589-598.; KUCHAROVÁ, Hedvika.: Premonstrátská kolej Norbertinum v Praze (1637- 1785). Bibliotheca Strahoviensis, 3, 1997, s. 15-57.

¹² Jan Aldringen se narodil 10. prosince 1588 v Diedenhofen v Lucembursku. V roce 1618 vstoupil jako pikánýr do císařské armády, ale vzápětí prodělal bleskový postup, tak že už v roce 1625 byl majitelem vlastního regimentu, v roce 1627 byl povýšen do stavu svobodných pánů a v roce 1632 byl povýšen do stavu říšských hrabat. V tom samém roce po Tillyho smrti byl jmenován polním maršálem a velitelem císařských vojsk. Padl v červenci 1634 při obraně Landshutu.

dnešního Saska-Anhaltska. Nicméně trvalo ještě celý rok, než skutečně došlo k vyzdvižení Norbertových ostatků a jejich odvozu z Magdeburku. Během toho roku ztroskotala veškerá jednání na neochotě magdeburských církevních i světských představitelů. V průběhu roku opat Questenberg podnikl celkem tři cesty do Magdeburku.¹³ Až ta poslední, započatá v listopadu 1626, byla korunována úspěchem. Dne 3. prosince se konečně podařilo opatovi a dalším vybraným osobám v ranních hodinách v chrámu P. Marie vyzvednout svaté ostatky.¹⁴ Dalšího dne se opat vydal s vzácným nákladem na zpáteční cestu do Čech, kde Norberta očekávala další etapa jeho posmrtné slávy.

Z Magdeburku vyrazil vůz s doprovodem 4. prosince přes Halle do Čech. První noc na českém území strávila družina s opatem 10. prosince v Ústí nad Labem, kde je zaznamenáno, že místní senátor a hostinský Jan Zentsch objednal pro místnost, kde byly ostatky uloženy obraz s námětem sv. Norberta sedícího v křesle s odznaky arcibiskupské hodnosti. Autorem obrazu byl Baltazar Ludvík Böhme.¹⁵ Dne 11. prosince dorazil opat se svým doprovodem do Doksan. Přivítali ho zde místní řeholnice a strahovští spolubratři, pobývající tu tou dobou, a místní úřednictvo. Opatem bylo určeno, že svaté ostatky zůstanou prozatímně uloženy v místním klášteře a budou důkladně přichystány sestrami na slavností přenesení do hlavního města království, které bylo v tuto chvíli nutné teprve dobře připravit. Další den opat Questenberg nastoupil cestu na Strahov, kam také v odpoledních hodinách 12. prosince dorazil.

Znovu se opat v Doksanech objevil již 1. ledna 1627, aby vybral některé menší části z ostatků jako dary pro císaře, svého bratra a další významné osobnosti, které se o získání svatých ostatků zasadily. 7. ledna pak vyjel z Prahy do Vídně k osobní císařské audienci, při které věnoval Ferdinandu II. několik krajek nalezených v magdeburském hrobě.

Při poradě s císařem a kardinálem Harrachem bylo také vybráno přesné datum pro vnesení svatých ostatků do Prahy a to 2. květen, zvolený s ohledem na konání zemského sněmu a teoretickou možnost svolání generální kapituly řádu do Prahy. To vše mělo dodat celé akci ještě více lesku.

18. ledna pak požádal zprostředkovaně Questenberg papeže Urbana VIII., aby oficiálně potvrdil a vyhlásil absolutní nedělitelnost Norbertových ostatků. Ty byly stále uloženy v Doksanech, kde došlo údajně k jejich sterilizaci vyvařením a následnému zdobením za pomoci perel, krajek a barevných kamenů.¹⁶ Je nepochybné, že tato událost se pevně zapsala do dějin doksanského konventu, stejně jako osobnost opatova průvodce a pomocníka Kryšpína Fucka, zastávajícího v letech 1621-1637 úřad doksanského probošta.¹⁷ O tom, že vzpomínka na slavné chvíle přelomu let 1626-1627 přetrvávala v klášterním prostředí po celé barokní období, nejlépe svědčí církevní slavnost konaná 19. května 1727 ke stému výročí přechodného uložení

¹³ viz. STRAKA, C.: Přenesení ostatků, s. 25-66.

¹⁴ Podrobný popis celé akce zanechal Questenberg ve svém díle „Relatio Levati Corporis SS. P. N. Norberti“ (Zpráva o vyzdvižení těla nejsvětějšího otce našeho Norberta), vydaném v Praze v roce 1629.

¹⁵ viz. STRAKA, C.: Přenesení ostatků, s. 72.

¹⁶ STRAKA, Cyril.: Ostatky a náhrobek sv. Norberta na Strahově. Památky archeologické XXVIII., 3, 1916, s. 9.

¹⁷ K osobě Kryšpína Fucka viz. ČERMÁK, Dominik.: Premonstráti v Čechách a na Moravě. Praha 1877, s. 77-83.

Norbertových ostatků v Doksanech, koncipovaná jako velkolepé barokní divadlo.¹⁸

Dne 30. dubna 1627 se v Doksanech znovu objevil opat Qestenberk. Následujícího dne v ranních hodinách se vydaly svaté ostatky na poslední část své cesty, doprovázeny pestrým průvodem duchovních, litoměřických měšťanů, církevních i světských hodnostářů a v neposlední řadě také okolní šlechty. 2. května pak byly po dvoudenní velkolepé slavnosti, uloženy ve strahovském chrámu Nanebevzetí P. Marie.¹⁹

Sv. Norbert se v tuto chvíli musel nutně jevit pro Čechy jako ideální světec. Byl zakladatelem premonstrátského řádu, který právě v tomto období plnil jednu důležitou roli v procesu rekatolizace země. Nejen již výše zmíněné ztotožnění světce s úctou ke svátosti oltářní a potírání heretických proudů, představovaných v českém prostředí především luterány a Jednotou bratrskou, ale na straně druhé i legendou často zmiňovaná schopnost obrácení řady pomýlených na pravou cestu a nakonec i schopnost smiřovat nepřátele, plně odpovídaly potřebám země ve 20. letech 17. století. Jeho osobnost, do té doby mimo vlastní řád v Čechách prakticky neznámá, nebyla „zkompromitována“ starší úctou v rámci utrakvistického vyznání jako řada tradičních domácích světců. V průběhu dubna se obrátili čeští místodržící a přísedící zemského soudu prostřednictvím nejvyššího komorníka království Jaroslava Bořity z Martinic na pražského arcibiskupa kardinála Arnošta Harracha s prosbou, aby vyhlásil sv. Norberta zemským patronem. Harrach tak skutečně učinil dekretem z 27. dubna 1627, který byl vydán tiskem o tři dny později. Arcibiskup v něm mimo jiné nabádal faráře a kazatele, aby při nejbližší vhodné příležitosti doporučili ve svých kázáních tohoto světce všeobecné úctě v zemi.²⁰ K oslavě nového patrona měla posloužit i řada publikací, které záhy po jeho „translaciu“ vycházely.²¹

ODRAZ SVĚTCOVA KULTU VE VYBRANÝCH UMĚLECKÝCH DÍLECH V OBLASTI SEVEROZÁPADNÍCH ČECH

Obecně je možno říci, že největší část uměleckých děl s motivem sv. Norberta vznikla na objednávku premonstrátských domů, případně jejich jednotlivých příslušníků. Nejinak tomu bylo i v regionu severozápadních Čech. Jediným premonstrátským konventem v této oblasti byly již od raného středověku Doksany, první ženský řádový dům v Čechách. Byl založen v těsné souvislosti se svým mužským protějškem - pražským Strahovem (Mons Sion - 1140) v roce 1144 – 1145. Totožné byly i osoby fundátorů, knížete Vladislava II. a jeho manželky Gertrudy, kteří povolali první řádové sestry z Dünnwaldu v kolínské diecézi.²² Po celou dobu svého fungování, až do zrušení v roce 1782, byly Doksany těsně svázány se Strahovem, který ze svých členů dosazoval místní probošty a duchovní správce.

Je nepochybné, že kult řádového patriarchy Norberta byl v prostředí místní community utvářen již ve starším období, dávno před tím, než byl v roce 1582 oficiál-

¹⁸ MIKA, Josef: Das ruhmwürdige Doxan. Leitmeritz 1726, dodatek (nepaginovaný).

¹⁹ STRAKA, C.: Přenesení ostatků, s. 79-99.

²⁰ STRAKA, C.: Přenesení ostatků, s. 77.

²¹ např. FABIVS Amandus Augustin: Octiduum S. Norberti triumphantis, Pragae 1627; týž: Narratio Translati a Saxoniam in Bohemiam Sacri Corporis Beatissimi Viri Norberti, Pragae 1627; van der STERRE Chrisostom: Echo S. Norberti triumphantis, Antwerpen 1629.

²² K doksanskému klášteřu obecně viz. VLČEK, Pavel – SOMMER, Petr – FOLTÝN, Dušan a kol. autorů: Encyklopedie českých klášteřů. Praha 1997 (1. vydání), s. 212-216.

ně vyzvednut k účtě oltární.²³ Bohužel zachované umělecké doklady kultu pocházejí až z barokního období. V mobiliáři konventního chrámu Narození P. Marie se vyskytuje několik světcových plastik. Zmínit je potřeba alespoň nedávno restaurovanou monumentální plastiku z roku 1703 od Františka Preisse na hlavním oltáři nebo dřevěnou, bíle štafírovanou sošku zdobenou zlacením, z cyklu řádových světců, rozmístěných po vnějším obvodu kruchty. Obě tyto plastiky zobrazují Norberta v klasické póze, která s monstrancí v ruce drtí heretiky.

Kult sv. Norberta se v Doksanech prosazuje také v nástěnné a závěsné malbě. Nejzajímavějším dílem první skupiny je signovaná nástropní malba z roku 1732 s námětem světcovy eucharistické úcty v někdejší sakristii, dnes užívané jako kaple sv. Norberta. Jejím autorem je pražský malíř Jan Hiebl, který ve 20. a 30. letech provedl s přestávkami freskovou výzdobu značné části doksanského chrámu, procházejícího v první třetině 18. století rozsáhlou barokní přestavbou.²⁴

Jeden z nejpozoruhodnějších dokladů norbertýnského kultu, a to nejen v rámci výše vymezeného regionu, vznikl v oblasti závěsné malby. Jde se o soubor rozměrných barokních pláten s výjevy ze světcovy legendy. Již v roce 1626, kdy Norbertovi ostatky opustily Magdeburk, vznikl v Čechách první cyklus výjevů ze světcova života. Pro strahovský klášter jej neobjednal nikdo jiný, než opat Kašpar Questenberk. Autorem byl pražský dvorní malíř Jan Jiří Hering (zemřel 1644 – 1648) a cyklus býval ve strahovském chrámu Nanebevzetí P. Marie zavěšen do roku 1748, kdy byl přemalován Maxem Quidem Pulksheimbem a následně přenesen do řádového kostela v Milevsku.²⁵ Tento cyklus se stal pro příští zpracování norbertýnské tematiky do jisté míry kánonem. Jeho schémata byla respektována a používána i v dalších obdobných souborech.

Některé z vyobrazených scén strahovského cyklu se shodně nachází i na doksanských obrazech. Vzhledem k úzké provázanosti obou klášterů se jeví jako pravděpodobné, že to byl právě pražský raně barokní cyklus, který posloužil jako inspirační zdroj pro vznik doksanského souboru rozměrných podélných pláten o rozměrech cca 200 x 300 cm, zasazených v jednotlivých barokních rámech.

Dva obrazy je nutné hned na počátku z tohoto souboru vydělit. Liší se od ostatních nejen svým formátem a kvalitou, ale i svou přesně určenou atribucí a datací. Na rozdíl od zbytku obrazů jim také byla odbornou literaturou věnována o něco větší pozornost.²⁶ Jedná se o výjevy předání řádových pravidel sv. Augustýnem a předání řádového roucha P. Marií. Obě plátina, objednaná pro Doksany za probošta Bruna Kunovského, jsou dílem Petra Brandla a vznikla nejspíše v roce 1707.

Otázkou, která prozatím není uspokojivě zodpovězena, je autorství ostatních obrazů. Ve starší literatuře se několikrát objevilo jméno Jana Hiebela.²⁷ Další část li-

²³ Norberta měl dle premonstrátské tradice za svěťce údajně prohlásit již papež Inocenc III. r. 1214, oficiální kanonizace ovšem proběhla až v roce 1582.

²⁴ více k Hiebluvi dílu pro Doksany viz. NEVÍMOVÁ, Petra: Virga notat virginem et flos deum hominem – freskový cyklus J. Hiebela v Doksanech. In: HRUBÝ, Petr – HRUBÁ, Michaela (ed.): Barokní umění v severozápadních Čechách. Ústí nad Labem 2003 [dále NEVÍMOVÁ, P.: Virga notat], s. 197-232.

²⁵ viz. ŠPERLING, Ivan: J.V. Neunhertz a jeho fresková výzdoba na Strahově. Umění XXX, č.2, 1982, s. 173.

²⁶ Naposledy NEUMANN, Jaromír: Petr Brandl 1668 – 1735. Praha 1968, s. 18 a 48.; PREISS, Pavel: Malířství vrcholného baroka v Čechách. In: kol. aut.: Dějiny českého výtvarného umění II/2, Praha 1989, s. 577.

²⁷ Nejnověji připisuje cyklus Hiebluvi Petra Nevímová, viz. NEVÍMOVÁ, P.: Virga notat, s. 200.

teratury Hiebla jako autora cyklu odmítá a označuje autorství obrazů za problematické. Již při běžné komparaci formálních prvků stylu jednotlivých pláten je evidentní, že byla vytvořena nejspíše třemi různými autory v několika časových rovinách. Sedm obrazů je nepochybně dílem malíře realisty, jehož hlavním cílem je srozumitelně vyprávět příběh. Jeho malba se vyznačuje poměrně kvalitní výstavbou kompozice výjevu (může být vytvořena na základě předloh), zvládnutím objemů jednotlivých postav a zájmem o detail. Podle světcovi legendy je nejstarší zachycenou událostí v doksanském cyklu Norbertovo zázračné obrácení v roce u vsi Vreden (1115). Následuje výjev zřeknutí se majetku ve prospěch chudých (1118), vyhánění zlých duchů z posedlých obyvatel Utrechtu (1122), převzetí Cappenbergu pro výstavbu nového kláštera (1123), Norbertovo kázání v Antverpách (1124), vystavení stvrzovací listiny řádu Honoriem II. v Římě (1126), zázračné uzdravení slepé ženy ve Würzburku (1126).

Bezpochyby jiný malíř vytvořil obraz v němž je Norbert představen jako patron svého řádu, obklopený bratry a sestrami. Jedná se o dílo expresivní barokní malby, upřednostňující zachycení atmosféry představované události. Tento druh malby je v Čechách svázán s osobnostmi Michaela Leopolda Willmanna a Jana Kryštofa Lišky. Otázkou prozatím zůstává, zda by mohl vzhledem ke své menší kvalitě pocházet z dílny uvedených umělců a nebo bude jeho autora nutné hledat mezi pokračovateli jejich malířského pojetí. Nabízet by se tu mohlo například jméno Jakuba Antonína Pinka, působícího jinak převážně v cisterciáckých službách.

Poslední obraz, který vytvořil třetí malíř je výjev Glorifikace sv. Norberta, odlišující se nejen kompozičním rozložením, barevnou škálou, ale dle mého názoru také o něco nižší kvalitou. Autorství obrazů by bylo ovšem možno zpřesnit až po komplexním restaurátorském zásahu, případně za přispění nově objevených archivních dokladů.

Pod bezprostřední správu kláštera patřila také kaple v nedalekých Rohatcích, zasvěcená Všem svatým, pro kterou namaloval František Xaver Palko obraz hlavního oltáře s námětem Všech svatých s řádovými světci a českými patrony, na němž je vyhrazena zakladateli premonstrátského řádu ústřední pozice.²⁸ Kult svého patriarchy propagovali premonstráti i mimo okruh doksanského kláštera, na dalších místech svého působení v regionu. Dlouholetou baštou řádu býval královský Žatec, kde strahovští premonstráti vykonávali od roku 1629 duchovní správu.²⁹ Sv. Norberta tam nacházíme v galerii barokních soch před kostelem Nanebevzetí P. Marie i v interiéru kostela samotného – na hlavním oltáři. Strahovští premonstráti působili i v dalších lokalitách severozápadních Čech, především na dnešním Lounsku.³⁰

Závěrem je možné konstatovat, že současný stav poznání problematiky rozšíření kultu prvního pobělohorského zemského patrona a jeho odrazu v barokním umění ukazuje, že stejně jako v ostatních částech země se i v severozápadních Če-

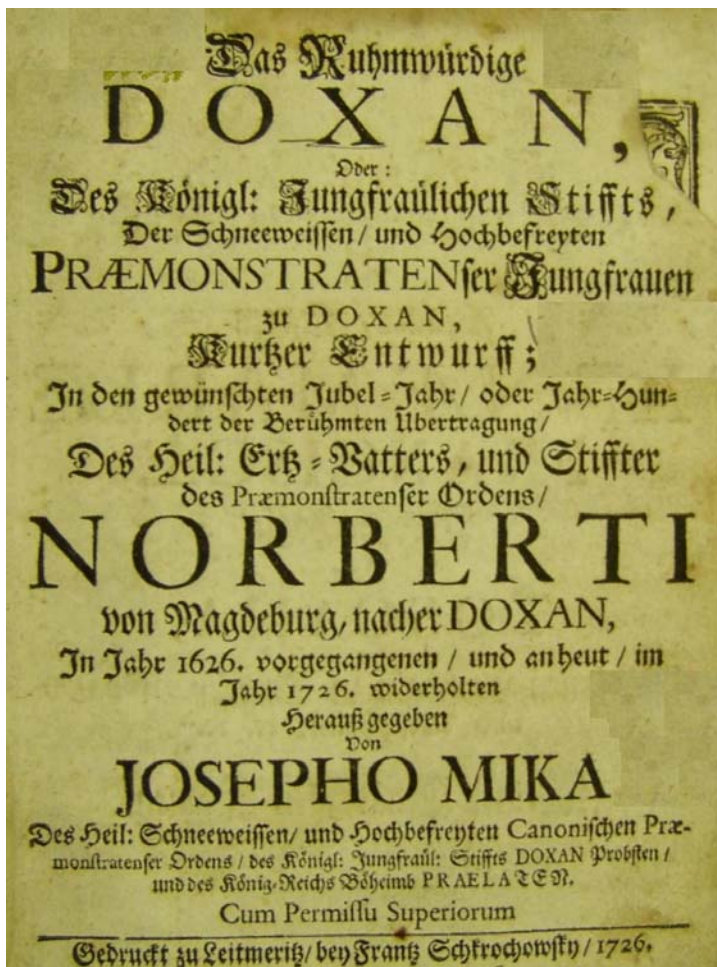
²⁸ PREISS, Pavel.: Všichni svatí s řádovými světci a českými patrony (heslo v katalogu). In: SLAVÍČEK, Lubomír (ed.): Barokní umění – z pokladů litoměřické diecéze (II), Praha 1994, s. 33.

²⁹ KUCHAROVÁ, H.- PAŘEZ, J.: Strahovští premonstráti a rekatolizace, s. 55.

³⁰ V roce 1634, po smrti svého příznivce Jana Aldringena, bývalého císařského komisaře pro přenesení sv. ostatků, získali v souladu s jeho testamentem statek Jimlín s Novým Hradem nedaleko Loun. Ten strahovští nakonec drželi pouze do roku 1655, kdy byli nuceni se značně prodělečného statku zbavit. Majetkem Strahova byl také statek Pátek nad Ohří s nedalekou vsí Radonice. Toto zboží získali v roce 1716.

chách prosazuje mimo premonstrátské prostředí poměrně výjimečně, i když jednotlivé případy se přeci jen objevují. Příkladem toho je votivní obraz zaznamenaný starší literaturou ve farním kostele v Třebenicích na Litoměřicku. Souvisí s osobou místního rodáka, opata Georga Veselého von Mühlhausen, zemřelého roku 1704. K vyobrazení sv. Norberta na něm byl připojen následující český nápis: „Svatý Norberte Praemonstrátský. Pross Boha za všecken lid třebenský, Však pod svůj plášť přijmi rod Veselý, aby s Tebou byl i v nebi veselý.“³¹

Mgr. Jakub Pátek; Katedra historie, Ústav humanitních studií Univerzity J. E. Purkyně,
České mládeže 8, Ústí nad Labem 400 96 (patek@uhs.ujep.cz)

Obr. 1. Titulní strana spisu *Das ruhmwürdige Doxan* (vydáno v Litoměřicích 1726) doksanského probošta Josefa Miky s připojeným líčením slavnosti přenesení ostatků sv. Norberta do Doksan v roce 1626 (foto autor).

³¹ LUKSCH, Wenzel: *Kunsttopographie des Bezirkes und der Stadt Leitmeritz II., Leitmeritz 1920*, (fotokopie strojopisu) s. 171.

**Einige Bemerkungen zum Kult des Hl. Norbert in Nordböhmen
in der Barockzeit**

Jakub Pátek

Ganz zu Beginn der Barockepoche wurde der Kreis der böhmischen Landespatronen und -beschützer um einen Heiligen erweitert – den Hl. Norbert. Die Beliebtheit dieses Heiligen erreichte aber nie das Ausmaß der Ehrerbietung gegenüber anderen Barockheiligen wie dem Hl. Josef oder dem Hl. Jan Nepomuck. Die Ehrung des Hl. Norbert war in Böhmen immer eher eine Domäne des Prämonstratenserordens und der Orte, an denen er gewirkt hatte, und weniger eine allgemein verbreitete Erscheinung.

Norbert von Xanten (geboren in den achtziger Jahren des 11. Jhdts.) war eine der bedeutendsten Figuren der europäischen Geschichte in der ersten Hälfte des 12. Jhdts. Im Jahr 1120 gründete er im französischen Preamontre einen neuen Kirchenorden, der sich in den folgenden Jahrzehnten über große Teile West- und Mitteleuropas ausbreitete. Im Jahr 1126 wurde Norbert auf dem Posten des Erzbischofs von Magdeburg eingesetzt und als Primas der deutschen Länder beteiligte er sich maßgeblich an der Verwaltung der Reichsangelegenheiten. Er starb im Jahr 1134. In den folgenden Jahrhunderten wurde er im Rahmen des Prämonstratenserordens als Heiliger verehrt. Zur offiziellen Kanonisierung kam es im Jahr 1582 dank der Initiative des damaligen Generalabtes des Ordens, Jan Despruetis.

Seit Ende des 16. Jhdts. versuchten einige Prämonstratenserkloster, die Reliquien ihres Gründers zu erhalten und sie damit dem protestantischen Umfeld Magdeburgs zu entziehen, wo sie aufbewahrt wurden. Im Jahr 1626 gelang es dem Strahover Abt Kašpar Questenberg, nach langen Verhandlungen die Reliquien zu erhalten. Aus Magdeburg wurden sie erst im Dezember 1626 in das Kloster der Prämonstratenser-Jungfrauen in Doxan überführt und danach, Ende April, Anfang Mai 1627, feierlich nach Prag gebracht und im Strahover Kloster abgelegt. Bei dieser Gelegenheit wurde der Hl. Norbert per Dekret des Erzbischofs feierlich in die Reihe der böhmischen Landespatronen aufgenommen. Nichtsdestoweniger blieb der Kult überwiegend auch weiterhin vor allem mit dem Umfeld der Ordenshäuser der Prämonstratenser verbunden und setzte sich außerhalb dieser kaum durch.

Ein interessanter Beleg für die Ausformungen des Heiligenkultes in der Barockzeit ist eine Reihe von Kunstwerken, die im Gebiet Nordwestböhmens entstand. Das wichtigste Epizentrum zur Verbreitung des Kultes in diesem Gebiet war das Doxaner Kloster. Hier findet sich eine Sammlung barocker Plastiken und Wandmalereien mit Szenen aus dem Leben des Hl. Norbert. Der bemerkenswerteste Beleg des Kultes ist schließlich ein Zyklus von Aufhängebildern mit Ausschnitten aus der Heiligenlegende, dem sich das Referat am Ende eingehender widmet.

In der Region Nordwestböhmens finden wir auch weitere künstlerische Erinnerungsstücke, die mit dem Kult des Hl. Norbert verbunden sind (z.B. in Žatec, in Třebenice). Es handelt sich jedoch nur um einzelne Fälle, die belegen, dass sich der Kult dieses Barockheiligen in Böhmen niemals eindeutig durchsetzte.